

Aforizmi o prijateljstvu.

Spisala Pavlina Pajkova.

Kaj je človeško srcé? Ni ga modrijana, da bi natančno odgovoril temu vprašanju. Srcé je brzo v svojih izpremembah; hitro se z višine požrtvovalnosti pogrezne v najnižo globočino podlosti. Srcé ljubi, a brž potem sovraži; spoštuje, a précej potem zaničuje. Srcé je grozovita knjiga, katere ne prečita nihdo. Srcé je prva stvar, ki naznanja življenje, prva, ki priča o smrti. Srcé je izvir laži, ki se prikaže na ustnih, takisto izvir resnice, katera se zablestí s čela. Časih se iz njega kaže poštenost, časih nepoštenost: srcé je časih suho zlató, časih gnusna smet! Da bi od njega bila zavisna sreča ali nesreča posameznega človeka, takisto vsega človeštva, zdí se na prvi pogled neverjetno; in vendar je takó. Čustvo v podobi ljubezni je podlaga največji sreči, in čustvo v podobi strasti je izvir malone vsem človeškim bolestim. Čustvo in strast pa se obe porajata in vzgajata v srci in poganjata od ondot svoje blage ali pogubne korenine po vsem človeškem sestavu.

Reči utegne kdo: »Tudi brez ljubezni se dá živeti, brez črta in brez kateregasibodi čustva sploh.« Mogoče. Ali jedino resnično je to: Kakor si nista dva človeka popolnoma jednaka po zunanji podobi, takó si tudi nista podobna po notranjem življenji. Po prirojenem značaji, po nravi in nagibih čuti človek kolikor toliko potrebo ljubezni. Mnogim ljudem je ljubezen silna, nepremagljiva potreba, drugim je goreča želja, po kateri hrepené neprestano, a mnogim je tudi le malovažna stvar. Le-ti poslednji, katerim ni do nikakeršne ljubezni, životarijo v preblaženem miru. Kakó so srečni!

Taki ljudjé živé res kakor brez srcá, kar se tiče sočustva; toda srcé jim zató ni mrtvo, nego oglašá se v podobi drugih svojstev in teženj, n. pr. v učenosti, v igranji, v zabavi, v lovu, v skoposti, v pijančevanji, v ljubosumnosti in še v mnogih drugih lepih in nelepah navadah. Toda srcé ne miruje nikdar; srcé je in bode vseoblastni vladar vsake misli, vsakemu čustvu. Posledica temu je, da človek ni gospodar niti svojega čustvovanja, pa tudi ne svojega mišljenja. Mi sočustvujemo po nagibu srcá in mislimo, navdihnjeni od svojega čustvovanja. Toliko hvaljena krepka volja popolnoma izgubi svojo moč, kolikor se dostaje srčnega razmerja. Srcé ne vzprejema nobenih za-

konov, razven svojih. Srcé se veže, kadar mu pustimo slobodo. Srcé zahteva vedno, da bi se mu radost množila, da bi drugi čutili njega boleost; srcé hoče razburjati in hoče, da ga drugi razburjajo, ker vé, da pomeni gibanje življenje, pokoj pa smrt. Odtod njega neutešni nagib do ljubezni v katerikoli podobi, ker samó v čustvu in sočustvu dobiva srcé zadostila v brezmejnem hrepenenji. Vsak udarec srcá bi vsekal človeku rano, in življenje bi bilo neprestano krvavenje, ko ne bi bilo sočustva. Sočustvo je jeden prvih virov poezije, poezija pa je jedina, ki nam daje to, kar nam prikrajsuje priroda: neskaljeno srečo in večno mladost.

Iz tega izvira, da je ljubezea jeden najvažnejših pogojev do sreče. Le pomislimo, da kliče svetnica Terezija, satanu: »Nesrečnik, ti nisi nikdar ljubil!« Tedaj méni tudi svetnica, da je srcu največja slast — ljubezen.

In Michelangelo pravi, da je ljubezen perut, katero podari Bog človeku, da bi se vzpel do Njega. Tudi tega veleuma mnenje je torej, da brez ljubezni ne doseže duša največje človeške blagosti — božanstvenosti.

Toda moj namen ni govoriti o ljubezni z lokom in pušico, ki se začne v mladeniški dóbi in traja do zašle mladosti, o óni najslajši ljubezni, ki je baje duše nežen pomladanski cvet, o ljubezni, ki ima svoj čas kakor vsi prikazi prirodni. Tudi ne o čustvu, ki poteka iz te ljubezni, o domovinskem, materinskem in zakonskem, o čustvih, ki nimajo nič opravka z ljubeznijo dvajsetletnega srca. Naštete ljubezni so izvestno globočje in svetejše, ker so resnejše in izkušenejše, dočim je dvajsetletno čustvo bolj slepo, a zato nežnejše in vzornejše. Toda v svoji zaslepljenosti se bleští taka ljubezen kakor solčni žar, dehtí kakor vonjava najžlahtnejše vrtnice. Solnce bliščí, in vrtnica dehtí, odkar sta bili ustvarjeni, a mladeniška ljubezen plove v jasnih vzorih, odkar žíví človeštvo.

Srcé ni nikjer vladeželnejše nego v mladeniških prsih. Kaj pa bi bila mladost, če ne življenje srcá? In kaj je srcé, če ne svetilka mladosti?

Razpravljati hočem o drugi, sicer nekoliko menj vzneseni, ali zato tem blažji ljubezni, o ónem čustvu namreč, katero se mi vidi po svojem izviru in vzgajanji najpodobnejše ljubezni, ki pa je vender takó različno po svojem vplivanji. Govoriti hočem o prijateljski ljubezni.

Ljubezen je burja življenja, a prijateljstvo njega pokoj! To je razlika med tema sorodnima čustvoma. Prijateljstvo se sicer rodi po malem in iz svojega nagiba takó kakor ljubav, toda prijateljstvo ni ogenj, podnečen s slamo, prijateljstvo ni čustvo, porojeno iz slučaja kakor ljubav. Ni ga prijateljstva, ki bi nastalo v enem dnevi; mirno in preiščeno, kakor je sámó, takó je tudi v svojem postanku izbirčno, ljubezen pa se časih vzbudi siloma, in slepa, kakor je, ne preudarja, ne razmišlja, temveč takoj se udá nepremagljivemu nagibu.

Odsev prijateljstva ni takó živobarven kakor ljubezenski, ali zató je njega obstanek trdnejši ter prebije čas in beg domišljavosti. Prijateljsko čustvo je mirno in jasno brez strastí in pogubnosti, katera žal prepogostoma spremlja ljubezen.

Spoštovanje, ki je podlaga vsem ljubezenskim čustvom, je tudi prva zaslomba prijateljstvu. Celó nemogoče nam je biti naklonjenim osebi, katere ne čislamo. In najsi bi bili komu dobrohotni, brž bi se z omahujočim spoštovanjem razpršila tudi naklonjenost do njega. Krivo spoštovanje pa, ki nas je prevarilo do naklonjenosti, izpremenilo bi se v zaničevanje. Temu zaničevanju se potem pridruži pomilovanje samega sebe, da smo z dobrohotnostjo osipavali, katero je ni bilo vredno. V duši pa se pojavi bridko kesanje po izgubljenem vzoru, kesanje po udarci, da so bile sámó umišljene óne kreposti, s katerimi smo si predstavljali njega, ki nam je vzbudil dobrohotnost. Bridka je zavest, da je tisti, kogar smo imeli nekamo za višje bitje; ne sámó navadna, temveč celó malovredna stvar.

In v tem vidimo zopet, da je prijateljstvo močno podobno ljubezni. Ljubezen in prijateljstvo, ti prekrasni čustvi, potrebujeta čislanja za temelj, da se ohranita, da se oblažita, zakaj brez tega temelja bi se izprevrgla sčasoma — ako bi mogla sploh trajati — v nečastno združitev.

Prijateljstvo je jedna najnežnejših cvetic stvarstva. Ono nam utegne podajati veliko in resnično tolažbo. Bodisi v veselih, bodisi v žalostnih slučajih, vselej slastno iščemo prijateljskega srca, ki bi z nami delilo čustva. Kadar se zbira nevihta nad nami, trudi se prijatelj razgnati nezgodo, ki je zatemnila naše podnebje. Kadar ugasne mladostna navdušenost, spremlja nas prijatelj v trpki istinitosti zahajajočih vzorov. Kadar se nam v dušo ukrade bridka dvojba, tedaj dóbi prijatelj primerno besedo, ki prežene te neljube pošasti.

In v sladkem zaupanju iskrenih pogovorov, v katerih si dve srci odkrivata najskrivnejše misli, in v presrčnem, prijaznem, globokem po-

gledu, ki vse umeje, vse ugane, vse oprostí — in v vzpodbudnem, zadovoljnem nasmehu, in v obleditvi, v trepetu, v zadržani solzi svojega prijatelja dobivamo tolažbo, uteho in često tudi pozabo marsikaterih viharne minulosti.

Koliko olajšala in tolažila nam podaja zvesto prijateljstvo! Kolikokrat jedna kratka zaupna potožba zmučene duše pomaga udano trpeti naše bridkosti!

In tudi v veselih urah, kako pomnožuje našo radost prijateljsko sočutje! Veselje in blagosti bi izgubile svoje sladkosti, ako bi jih ne mogli s kom deliti.

Toda rastlina, ki poganja nežno cvetje pravega prijateljstva, ne rase povsod; plodonosne zemlje ji je treba, da požene čvrsto in bujno; nje korenine se morajo širiti v zavetnem kotičku, da jih ne izrujejo nevihte. Potrebuje pa tudi vestnega vrtnarja, ki skrbi o pravem času za vzduh, luč in toploto, sicer ovene.

Pravo prijateljstvo, pravi Ciceron, podaja nam priroda kot pomoček, da lože dosežamo dobrotstva.

Seveda méni Ciceron óno sveto prijateljstvo, katerega ni povsod, ki pa je zaklad njemu, kdor si ga je prisvojil. Toda žal, ni ga menda imena na svetu, čegar sveti pomen bi se bolj zlorabil, nego je ravno prijateljstvo. Vsak, sosebno pa mlad človek misli, da je ob vsakem koraku dobil prijatelja; toda le prehitro pride ura, da se prepriča o svoji prevari.

Ne vsakdo, kdor pravi: Tvoj prijatelj sem, izkaže se ti tudi za prijatelja. Mnogo jih je, ki so v besedah prijatelji, a redki, zeló redki so óni, ki bi besedam tudi pridružili dejanje.

Pravo prijateljstvo je, kakor že rečeno, postavljeno na vzajemno čislanje, na občenitost nazorov in mišljenja, na sočustvo, ki pa mora biti odkritosrčno in globoko, da ga ne ohladí niti sovražna sreča niti razdalja.

Odkritosrčni prijatelji so si potrpljivi, vzajemno si prizanašajo pogrške, ker vé vsak, da ni nihče na svetu brez njih. Popolnost je toliko kakor nedosezna; bodimo torej zadovoljni, ako našega prijatelja krasita dve svojstvi: čist značaj in plemenitost. Samó ti kreposti sta brez sebičnosti in zavisti. Kakor nam izvabljata sočutje ob prijateljskih bridkostih, takó nam tudi dajeta radostno in nesebično udeleževanje prijateljskih zmag in užitkov. Koliko solzâ bi nam prihranilo prijateljstvo, koliko zmot bi odpravilo, da ni zavisti! Zavist, ta grdi strupeni gad človeškega srca, prileze tudi v prijateljsko srcé in ondu draži

in podpihuje, dokler ga ne pokvari. In takó se zgodí prepogostoma, da se ob težavah zastonj oziramo po prijateljstvu; nenadoma smo samí, zapuščeni, zmedeni, brezupni. Kakó resničen je angleški pregovor: »Človek ima lahko po tisoč znancev, a niti jednega prijatelja.« Ako imaš le jednega prijatelja, imej se za srečnega!

Pravo prijateljstvo je jedno najstanovitejših čustev na zemlji; podobno je bršljanu, ki vedno zelení. Dočim zamorí čas najgorečnejša čustva, ostane prijateljstvo krepko in čvrsto. Da je prijateljstvo čim dalje trdnejše, trebalo bi resnobnih prijateljev; ali ravno resni ljudjé so navadno občutni, takó da se njih prijateljstvo menja ter je sedaj jako ognjeno, sedaj hladnejše. Zató se mi skoro vidi, da je móci najstanovitejše prijateljstvo vzgajati med osebami, ki so različne dóbe: med starejšimi in mlajšimi. V takem prijateljstvu sicer ni poezije, a zató prevladujeta v njem spoštovanje in zaupnost; in v brezupu se smé ta, kdor potrebuje utehé, popolnoma zanesti, da ga prijatelj uteši z resnično nelaskavo besedo. Med mladimi dušami pa se mi zdí pravo prijateljstvo skoro prazna sanja, katera dá časih okusiti kupo bridkosti in prevare. Saj ni v prijateljstvu nič menj prevar nego v ljubezni. Sosebno nam ženskam so take prevare tem bridkejše, čim bolj so ženske odkritosrčne in čim bolj navdušeno in zaupno sklepajo prijateljstvo. Moški so v prijateljstvu bolj izbirčni in hladni; zató je prijateljstvo med moškimi redkejše, a tudi trdnejše. Da so ženske istinitejše in da zahtevajo menj kakor delajo moški, ućakale bi mnogo menj prevar. Sploh ne smemo na tem svetu od nikogar zahtevati preveć, tudi če bi utegnili vse vrniti z isto mero. Življenje je treba ogledavati z modroslovnimi očmi, ker nekoliko nezaupnosti pomaga v življenji več nego obila preprostost.

Čim menj zahtevamo od koga, tem več dosežemo od njega; nikjer se menda ta resnica ne potrjuje bolj, nego v prijateljstvu.

Pravemu prijateljstvu je popolna zaupnost breuветno potrebna. Brez zaupnosti ni prijateljstva. Ljubezen je lahko brez nje; tedaj je seveda kolikor toliko srećna, prijateljstvo pa ne more biti brez zaupnosti. Zakaj prijateljstvo ni nič drugega nego izmenjavanje vtiskov in mislij, nepretrgano in odkritosrčno zaupavanje. Najmanjša skrivnost skalí prijateljstvo, če ga celó ne unići.

Pravi prijatelj sme prestopiti naš prag ob vsaki uri; z nami mora deliti srećo in nesrećo; znati nam mora iz pogleda čitati misli in skrbí; poznati mora najsvetejše skrivnosti, katere nosimo v srci in

takó rekoč tudi óne, ki jih hranimo v predalih. Seveda takih prijateljev ima posameznik samó po jednega, največ po dva. Znanci samí niso še vredni imena prijateljev, niti ne smejo zahtevati gori navedenih pravic.

Iz vsega tega se lahko spozná, kakó težko in zatorej kakó redko je najti pravega prijateljstva. Med moškimi je v obče prijateljstvo resničnejše in odkritejše nego med ženskami. Ženska je zvestejša, gorečnejša v ljubezni nego v prijateljstvu; moški so stanovitnejši, zvestejši v prijateljstvu nego v ljubezni. Ženske sicer čutijo prijateljstvo, kakor vsako čustvo sploh, živeje negoli moški, in najsi je njih čustvovanje razteznejše in popolnejše, vender jim prijateljstvo ni takó stalno kakor pri moških.

Moški so v njem opreznější, hladnokrvnejši in treznejši, zató je njih prijateljstvo redkejše, toda tem resničnejše. Moško prijateljstvo je odkritosrčnejše od ženskega, ker moški niso takó udani hvalehlepnosti in zavisti, pregrehama, kateri sta žal bistveni veliki večini ženskih značajev. Naj podam jeden primer: Ženska ima prijateljico; udana ji je od vsega srca, ž njo je jednega mišljenja, jednega čustva, veseli se in trpi ž njo, šla bi v ogenj zanjo; toda ker je prijateljica lepša, blažja, ljubeznivejša, kakó bi se ji ne porodila naposled v najskrivnejšem kotičku njene duše nevedé rahla zavist, da ni jednaka prijateljici? Prijateljstvo potem ni več pravo, ni več odkritosrčno.

V drugem slučaju je prijateljica bogatejša, duhovitejša ali pa imenitnejša; čustvo, ki jo druží s prijateljico, podobno je bolj samoljubju nego prijateljstvu. Sama sebi laska, ker je tej čislani ženski družica, zaupnica — prijateljstvo pa ob tem izgubi veljavo, ni več blago, ni več resnično.

Sploh so ženske prave umetnice, kar se tiče prikrievanja svojega mišljenja in čustvovanja; izvrstno zakrivajo svoje slabosti ter se vedno kažó v svitu najboljših svojih straníj. Kakó naj bi tedaj svet pravično sodil njih notranjost, kakó bi vedel, ali je njih značaj vreden zaupanja, tedaj prijateljstva? —

S tem pa ne trdim, da bi tudi med ženskami ne bilo možno pravega prijateljstva. Žalostno, če bi bilo takó! Toda če je prijateljstvo že redko med moškimi, koliko redkejše je šele med ženskami!

Omenila sem prijateljstva med moškimi in prijateljstva med ženskami. Ostane mi sedaj še razrešiti vprašanje gledé prijateljstva med osebami različnega spola. Kakšno je prijateljstvo med moškim in žensko?

Takega prijateljstva po mojem mnenji celó ni, razven če sta oba že davno prekoračila petdeseto leto. Omenila sem že, da je prijateljstvo najsorodnejše čustvu ljubezni, in takó bi se iz iskrenega prijateljstva med moškim in med žensko nevedoma naredila ljubezen. Jediní slučaj odkritosrčnega prijateljstva med osebami različnega spola bi menda bil še ta, če bi bila prijatelj in prijateljica zeló različne dôbe: n. pr. on jako star in ona mlada ali narobe; tedaj bi utegnila biti med njima prava nesebična prijateljska zveza.

Mnogo se je že pisalo o prijateljstvu. Nezaupniki naravnost tajé, da bi ga kje bilo, sebičniki podajajo njega imenu najbridkejše dvojbe, a jaz trdno verujem, da je prijateljstvo na svetu. Priznavam pa, da se dobí jako poredkoma, ker se je res težavno srečati z dušo, ki bi bila naši duši podobna, najti koga, komur bi brez strahú zaupal vse, ne da bi naša odkritosrčna izpoved romala po družbah, krčmah in kavarnah. Prijateljstvo je krepost, katero vzgojé samó nežne duše; v sebi ima slastí, katere niso dane vsakomur. Ne samó, da verjamem v prijateljstvo, mislim celó, da je lahko tudi večno, ker ne živí ob zunanjih vtiskih, ker ni strast, ki bi zažigala in pokončavala vsak drug srčni gibljaj. Prijateljstvo je mirno čustvo, blaga in čista presrčnost ter ima v sebi nekaj oblastnega.

Ko bi nadaljevala ta predmet, potrebovala bi Ciceronove izgovornosti in Demostenove navdušenosti. Saj je znano, da nihče ni toliko hvalil in povišaval prijateljstva nego prav ta dva pisatelja. Jaz h koncu samó dodam majhen nasvèt, ki bodi nekakov ključ do prijateljskih src: Zaupajte bolj pogledu ónega, kogar imenujete prijatelja, nego njega nasmehu, a bolj njega desnici, sezajoči vam v roko, nego njegovemu pogledu. Okó je odkritosrčnejše, nego so usta, roka zvestejša nego pogled! —

Ivje.

Glej, po širem svetu
Zima ostra vlada,
Na brezlistnato vejevje
Ivje pada.

In ko duši tvoji
Nádej vir presahne,
V lice tí izraz bolestni
Žalost dahne . . .

Rástislav.

